

Konzervatorsko-restauratorski radovi na haljini iz Zbirke tekstila i modnog pribora Gradskog muzeja Varaždin

Branka Regović

Hrvatski restauratorski zavod
Odjel za tekstil
Zagreb, Ilica 44/11
bregovic@h-r-z.hr

Stručni rad
Predan 30. 8. 2011.

UDK 745.52.025.3/.4:069.5(497.5 Varaždin)

SAŽETAK: Višegodišnja suradnja Gradskog muzeja Varaždin i Hrvatskog restauratorskog zavoda rezultirala je preuzimanjem raznovrsne povijesne tekstilne građe na konzerviranje i restauriranje u Odjel za tekstil HRZ-a. Haljina inventarnog broja GMV-KPO 2888 kao primjer ženskog odjevnog predmeta s početka 19. stoljeća, dio je Zbirke tekstila i modnog pribora Gradskog muzeja Varaždin. Uz više kompleta, dijelova ženske odjeće i modnih dodataka već restauriranih na Odjelu za tekstil, haljina će biti izložena u budućem stalnom postavu tekstilne građe Gradskog muzeja Varaždin.

KLJUČNE RIJEČI: *Gradski muzej Varaždin, Zbirka tekstila i modnog pribora, haljina, 19. stoljeće, ampir, konzervatorsko-restauratorski radovi*

U POVIJESNOM RAZDOBLJU KASNOG klasicizma (kraj 18. ili početak 19. st.) ženska je haljina doživjela veliku promjenu. Od bogato kićenih rokoko modela preobrazila se u novi neoklasični oblik koji podsjeća na modu grčkog i rimskog doba. Materijali koji su se koristili za izradu haljina bili su fine izrade, lagani i prozračni (lan, pamuk, tanja svila). Prototip ovog ženskog odjevnog predmeta nosila je Maria Antoinette, po kojoj haljina dobiva ime košulja „à la princesse“. Haljina iz Gradskog muzeja Varaždin (GMV-KPO 2888) svojim krojem potpuno odgovara svim obilježjima ampir stila ženskog odijevanja: visoki struk, blagi „A-kroj“ donjeg dijela, duboki ovalni vratni izrez, kratki nabrani rukavi i uzice za zatvaranje lednog otvora (sl. 1, 2). U ovom slučaju haljina ima i dodatne rukave koji se nose danju, a za večernji izlazak, kada se skidaju dugački rukavi, haljina

uz dodatak rukavica, šala i ostalog prigodnog modnog pribora poprima značajke svečane večernje haljine. Za razliku od kroja koji po svojim karakteristikama odgovara ampir razdoblju, tkanina od koje je izrađena haljina potječe iz druge polovice 18. stoljeća. Rokoko tkanine karakteriziraju raskošni cvjetno-vitičasti motivi pastelnih nijansi na svijetlim podlogama, ponekad prošarani zlatnim nitima¹. U drugoj polovici 18. stoljeća prorjeđuju se raskošni cvjetno-vitičasti motivi, a u uzorku se pojavljuju vertikalne pruge. U raportu tkanine² s haljine iz varaždinskog Muzeja vidljive su izmjene tih dvaju elemenata. Ovakav je primjer, kad nalazimo tkaninu prethodnog stilskog razdoblja u izradi odjevnog predmeta kasnijeg stilskog razdoblja, čest slučaj, što dokazuje koliko je povijesni tekstil bio cijenjen. Skupocjene tkanine čuvale su se i nekoliko desetaka godina, nasljeđivale, prekrajale,

1. Haljina (GMV-KPO 2888), početak 19. stoljeća, Gradski muzej Varaždin, stanje prije radova (fototeka HRZ-a, snimila Natalija Vasić)
Dress (GMV-KPO 2888), beginning of 19th century, Varaždin City Museum, before conservation (Croatian Conservation Institute Photo Archive, photo by N. Vasić)

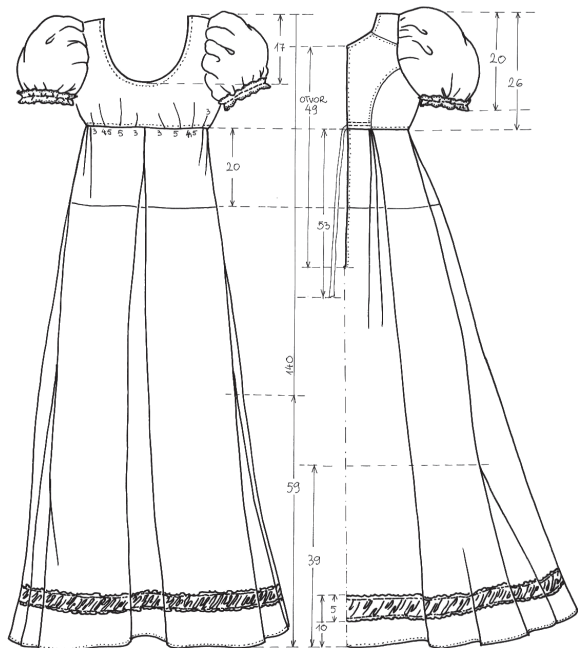
2. Stražnja strana haljine, stanje prije radova (fototeka HRZ-a, snimila N. Vasić)
The back of the dress, before conservation (Croatian Conservation Institute Photo Archive, photo by N. Vasić)

a često od prvotne namjene nakon više godina bivale pretvorene u odjevni predmet ili donirane crkvi u kojoj su mjesto našle u izradi misnog ruha.

Opis i zatečeno stanje

Haljina i pripadajući rukavi izrađeni su od svilene tkanine boje slonovače prugastog vertikalnog uzorka u kojem se izmjenjuju žuto-zlatne isprekidane pruge, plavo-žute stilizirane cvjetne vitice, plavo-žuti stilizirani cvjetići na sivim prugama i uzdužni cvjetni niz izveden u tkanju osnovnom svilenom predom. Veličina raporta tkanine iznosi 13 x 6 cm i ponavlja se četiri puta u punoj širini tkanine od 54 cm. Gornji dio haljine krojen je od jednog krojnog dijela s prednje strane, dok je stražnji sastavljen od tri krojna dijela sa svake strane. Haljina ima kratke

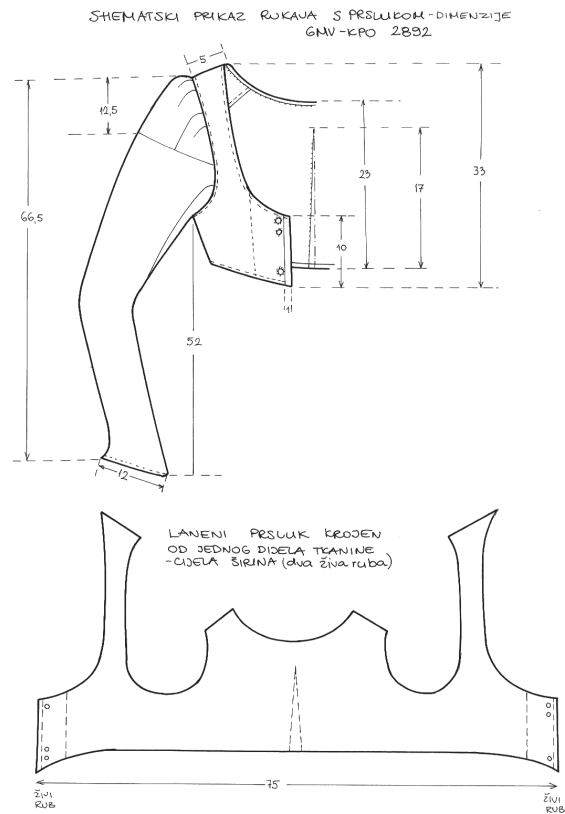
rukave koji su u ramenom orukavlju nabrani plićim naborima okrenutim prema stražnjoj strani haljine. Svaki rukav rubno je ukrašen ukrasnom nabranom vrpcom (volančićem) izrađenom od istovrsne tkanine. Gornji dio haljine rezan je ispod prsa, tvoreći kroj visokog struka. Ispod njega je prišiven donji dio haljine, s prednje strane krojen od jednog krojnog dijela gdje se na sredini nalazi ušivena falda, tvoreći unutarnji nabor. Bočno sa svake strane prije spoja s bočnim krojnim dijelom nalaze se po dvije falde okrenute prema van. Bočni krojni dijelovi krojeni su u trapezastom obliku s dodatkom dva umetka koja proširuju donji dio krojnog dijela. Stražnja strana donjeg dijela haljine krojena je kao i prednja strana od cijele širine tkanine. Sa svake strane točno ispod šava spoja gornjih krojnih dijelova složene su po tri falde okrenute prema

3. Grafički prikaz kroja haljine (dokumentacija HRZ-a, izradila B. Regović)

Graphical depiction of the dress cut (Croatian Conservation Institute Photo Archive, prepared by B. Regović)

sredini (sl. 3). Iznad donjeg ruba haljine pričvršćena je svijetloružičasta svilena vrpca uzorkovana geometrijskim motivima u tkanju. Izrez haljine koji služi za oblačenje smješten je na sredini stražnje strane haljine. U šavu spoja gornjeg i donjeg dijela provučena je svilena vrpca prugasto vertikalnog uzorka u žutoj, ružičastoj i bijeloj nijansi, koja služi za vezanje i zatvaranje haljine. Tzv. „puf rukavi“ u predjelu ramena nabrani su u nekoliko plićih nabora, a rubno su nabrani i ukrašeni duplim volančićem od istovrsne tkanine. Pripadajući prsluk krojen je iz jednog krojnog dijela. Na sredini stražnjeg dijela prsluka, od donjeg ruba prema gore izrađen je ušitak. Vratni izrez i dužina prsluka usko su porubljeni. Svileni rukavi izrađeni su od dva krojna dijela, a podstava od istovrsne lanene tkanine kao i sam prsluk (sl. 4). Tkanina je u rukavljaju ramenog dijela rukava nabrana u nekoliko plićih nabora. Od ruba rukava do lakta rukav je uzak, a zatim se nastavlja širiti prema ramenom dijelu. Na srednjem prednjem dijelu prsluka izrađene su rupice kroz koje se provlače lanene trake za vezanje, a na samim rubovima prednjeg otvora ušiveni su štapići od bambusa za ojačanje visine prednjica. Dužina seže nešto iznad struka, a budući da prsluk ima funkciju podizanja prsa, vratni je izrez na prednjem dijelu duboko izrezan i obuhvaća prsa s donje strane, podižući ih prema gore. Glavna svilena i lanena tkanina prsluka površinski i dubinski bile su onečišćene prašinom, što je uzrokovalo isušenost i gubitak sjaja. Veće mrlje nepoznatog porijekla nalazile su se na desnoj

4. Grafički prikaz kroja prsluka s rukavima (dokumentacija HRZ-a, izradila B. Regović)

Graphical depiction of the vest cut with sleeves (Croatian Conservation Institute Photo Archive, prepared by B. Regović)

bočnoj strani haljine i na desnom rukavu. Ispod pazuha bile su vidljive mrlje od znoja. Na više mjesta po haljini, posebno na mjestima smeđih mrlja, nađena su mehanička oštećenja u vidu manjih rupica. Donji rub haljine posebno je mehanički oštećen i onečišćen, s vidljivim poderotinama, rupama, istrošenostima tkanine i mrljama od vlage i prašine. Velike rupe na tkanini nastale djelovanjem glodavaca bile su ušivene u falde (na rukavu i ispod pazuha) (sl. 5) ili su bile podložene tkaninom odrezanom

5. Detalj oštećenja na rukavu haljine (dokumentacija HRZ-a, snimila B. Regović)

Damage to the sleeve of the dress, detail (Croatian Conservation Institute Photo Archive, photo by B. Regović)

6. Izložbena lutka, nakon radova (dokumentacija HRZ-a, snimila B. Regović)
Exhibition dress stand, after the works (Croatian Conservation Institute Archive, photo by B. Regović)

od rukava (na leđnom otvoru i donjem rubu haljine). Ukrasna vrpca s ruba haljine pretrpjela je fotokemijska oštećenja pa su boje izbledjele. Svi šavovi i porubi na haljini i prsluku s rukavima izvedeni su ručno svilenim koncem, a djelomično su rasporeni, jer je konac oslabljen ili prekinut. U spajanju krojnih dijelova i poruba korišteni su ručni ravni, povratni i kosi bod.

Prepravci

Haljina je prije otkupa bila pohranjena u lošim uvjetima³ gdje je vjerojatno došlo do većih mehaničkih oštećenja na-

7. Prsluk s rukavima na izložbenoj lutki, nakon radova (dokumentacija HRZ-a, snimila B. Regović)
Vest with sleeves on the exhibition dress stand, after the works (Croatian Conservation Institute Archive, photo by B. Regović)

stalih djelovanjem glodavaca. Prije izlaganja u tadašnjem stalnom postavu Gradskog muzeja Varaždin (1978.–1980.) na haljini su provedeni neki zahvati u svrhu stabiliziranja većih mehaničkih oštećenja. Temeljem detaljnog pregleda haljine i konzervatorsko-restauratorskih radova, zatekli smo više povijesnih intervencija na haljini. Postupnim skidanjem zakrpa i analizom konaca koji su upotrijebljeni za zatvaranje oštećenja moglo se odgonetnuti kojim su slijedom izvedeni naknadni zahvati. Da bi se prekrile rupe na rukavu, donjem rubu i gornjem stražnjem dijelu haljine, skraćeni su rukavi kako bi tom tkaninom bila zatvorena oštećenja nastala od glodavaca. Volančići s ruba rukava također imaju tragove rezanja, ali nije moguće utvrditi gdje su prvotno bili pričvršćeni. Prepravak na rukavu i stražnjem gornjem dijelu haljine izveden je u isto vrijeme, što dokazuje izvedba prepravaka istovrsnim koncem. Ispod lijevog rukava bila je ušivena falda da bi prikrila oštećenje od glodavaca. Ušitak na rukavu, ušitak ispod pazuha i falda na stražnjem lijevom dijelu haljine izvedeni su u isto vrijeme, što potvrđuje konac izvođenja prepravka (istovrsni bijeli pamučni konac). Vratni izrez bio je mjesto prepravka u vrijeme kada se pokidala originalna vrpca za vezanje. Prema tragovima koji su pronađeni u „tunelu“ za vrpcu, pronađene su dvije vrste svilenih vrpca svezanih u čvor na prednjem dijelu otvora. Uža vrpca bila je originalna, dok je šira vrpca prvotno služila za vezanje haljine na leđnoj strani. Haljine tog razdoblja obično nisu imale ukrasa na donjem dijelu, a ukrasna vrpca koja je pričvršćena uz rub haljine ni po boji ni po uzorku ne odgovara modelu haljine. Na osnovi toga može

8. Haljina na lutki za stalni postav, stanje nakon konzervatorsko-restauratorskih radova (fototeka HRZ-a, snimila N. Oštarijaš)

Dress on the exhibition dress stand, as for the permanent collection, after conservation and restoration works (Croatian Conservation Institute Photo Archive, photo by N. Oštarijaš)

se pretpostaviti da je vrpca također naknadno dodana. Tu pretpostavku potvrđuje i pamučni konac kojim je vrpca prišivena (pamućni ružičasti konac). U originalnoj izvedbi svi šavovi su rađeni rukom, pravilnim i urednim bodovima načinjenim svilenim koncem. Svi naknadni prepravci izvedeni su pamučnim koncima, neujednačenim i neurednim bodovima. Posljednja intervencija na haljini bila je lijepljenje flizelina⁴ s unutarnje strane haljine na postojeća mehanička oštećenja (ispod pazuha, na nekoliko rupa na donjem dijelu te na donji rub haljine).

Konzervatorsko-restauratorski radovi

Prethodno provedene probe postojanosti boja na tkaninama osigurale su mogućnost primjene mokrog postupka kao odabira vrste konzervatorsko-restauratorskih postupaka u uklanjanju nečistoća s tkanina haljine i prsluka s rukavima.⁵ Za uklanjanje zakrpa od flizelina, vlaženje zagrijanom maglicom⁶ omogućilo je otpuštanje ljepljivog sloja od tkanine, a time i lako uklanjanje flizelina. Nakon odvajanja komada originalne svilene tkanine s donjeg ruba i sa stražnjeg dijela haljine, analiziranjem tragova reza i prema poklapanju raporta tkanine, pokazalo se da su zakrpe dijelovi odrezanih rukava. Da bi se očistila dubinska i površinska prljavština sa svilene i lanene tkanine, trebalo je mokro čišćenje blago zagrijanom destiliranom vodom uz dodatak deterdženta Hostapon T (omjer 5:1). Prije pranja u kupelji s deterdžentom, tkanine su namakane samo u destiliranoj vodi, da bi se prljavština otpustila. Ispiranje je provedeno u četiri kupke destilirane vode. Haljina i rukavi s prslukom sušili su se prirodnim putem na posebno izrađenim kalupima kako bi predmet zadržao prvotni oblik. Svako mehaničko oštećenje u vidu manjih rupica zatvoreno je djelomičnim podlaganjem tanjom svilenom tkaninom nijansiranom u odgovarajuću boju, te šivanjem tankim svilenim koncem. Kod velikih oštećenja nastalih djelovanjem glodavaca, iskorišteni su dijelovi originalne tkanine nađene kao zakrpe u prethodnom prepravku, pazeći pritom na poklapanje uzorka. Vlaženjem svilene tkanine⁷ u području oko velikih oštećenja bilo je moguće izravnati prekinute i stršeće niti, a zatim ta oštećenja podložiti ostacima originalne tkanine. Nakon podlaganja, ta su oštećenja zatvorena svilenim tankim koncem restauratorskim bodom⁸. Konstrukcijsko stabi-

liziranje haljine postignuto je i ojačavanjem originalnih šavova na mjestima prekida, rupa i oslabljenih dijelova primjenom svilenog konca i originalnih ručnih bodova šivanja. Završni konzervatorsko-restauratorski postupak na haljini i prsluku s rukavima bio je relaksiranje i vlaženje preko Simpatex folije te ravnanje pod opterećenjem, što je rezultiralo dodatnom gipkošću i sjajem svilene tkanine. Za potrebe izlaganja haljine u stalnom postavu muzeja trebalo je prilagoditi izložbenu lutku⁹. Standardna izložbena lutka ručno je doručena (oblikovana skidanjem sloja stiropora, dodavanjem slojeva PES vate te stavljanjem završnog sloja streč tkanine) kako bi odgovarala veličini i obliku haljine. Dodavanjem mekih rukava i svilene podsuknje od više slojeva tila, haljina je dobila volumen i autentičnost izgleda (sl. 6, 7).

Zaključak

Konzervatorsko-restauratorski radovi na haljini iz Zbirke tekstila i modnog pribora Gradskog muzeja Varaždin ponovo su nas suočili s čestim problemom u konzervaciji i restauraciji tekstilne povijesne građe. Naime, kako je tekstil vrlo osjetljive strukture, obično se s vremenom pokaže potreba (katkad i hitna) za zatvaranjem nastalih oštećenja, posebno na uporabnim tekstilnim predmetima (odjevni predmeti, uniforme, zastave) kako bi se predmet opet mogao upotrebljavati. Prepravci na tekstilnim predmetima gotovo su uvijek poduzeti u dobroj namjeri, ali osoba koja izvodi zahvat ponekad nije dovoljno stručna i spretna, pa prepravci ili saniranje oštećenja mjestimično oštete strukturu tkanine. Često se tehnikom izvedbe i odabirom materijala za zatvaranje oštećenja mijenja i estetski izgled predmeta, što nije dobro, ali je ujedno i dokaz kako je povijesni tekstil bio vrlo skupocjen i nakon određene uporabe prepravljani i ponovo korišteni u iste ili sasvim druge svrhe. Haljina iz varaždinskog Muzeja bez obzira na brojne prethodne intervencije i dodavanje stilski neodgovarajućeg ukrasnog elementa na donji rub, nije izgubila na autentičnosti ženskog odjavnog predmeta ampir stila. Ujedno je i zanimljiv primjer korištenja tkanina ranijeg stilskog razdoblja u izradi ženskog modela odjavnog predmeta kasnijeg stilskog razdoblja, što je opet potvrda već spomenute skupocjenosti tekstila u ranijim povijesnim razdobljima (sl. 8). ■

Bilješke

- 1 Odnosi se na dvije vrste tehnika u žakard tkanju, kada se koriste zlatne i srebrne niti u protkivanju tkanine: lansirane niti (prolaze cijelom širinom poledine tkanja, a pojavljuju se na licu tkanine samo na uzorku, npr. cvjetnom motivu) i broširane niti (protkivaju samo određeni uzorak u tkanju).
- 2 Osnovna jedinica uzorka tkanine koja se ponavlja više puta po širini i visini tkanine.
- 3 Prema podacima dobivenim iz Gradskog muzeja Varaždin, haljina je otkupljena u Bjelovaru od Viktorije Karner (stara bjelovarska obitelj) gdje je bila pohranjena u neodgovarajućim uvjetima na tavanu kuće.
- 4 Tehnički tekstil koji na jednoj strani ima nanos ljepila, koristi se u procesu izrade odjevnih predmeta u svrhu učvršćivanja nekih njihovih dijelova (ovratnika, orukvice).
- 5 Konzervatorsko-restauratorske radove na prsluku s rukavima izvodila je Marija Zupčić. Konzervatorsko-re-

stauratorske radove na haljini i doradu izložbene lutke izvodila je Branka Regović.

- 6 Prilikom vlaženja svilene tkanine u procesu selektivnog izravnavanja niti oko mehaničkih oštećenja na tkanini i prilikom završnog relaksiranja i ravnanja haljine i rukava s prslukom korišten je ovlaživač „Boneco“ koji ima mogućnost zagrijavanja fino raspršene maglice destilirane vode s biranjem željenog usmjerenja mlaza.
- 7 Vlaženje ovlaživačem „Boneco“.
- 8 Naziv za ručni šivaći bod koji se obično primjenjuje u zatvaranju oštećenja na povijesnom tekstilu, a karakteristikama odgovara metodama konzerviranja tekstila.
- 9 U Odjelu za tekstil HRZ-a pri opremanju povijesnih odjevnih predmeta za stalni postav u muzejima primjenjuje se tehnika dorade lutaka za prezentaciju, usvojena na stručnom usavršavanju u britanskom Muzeju Viktorije i Alberta (Gordana Car boravila je na stručnom usavršavanju 2004. godine).

Summary

Branka Regović

CONSERVATION AND RESTORATION WORKS ON THE DRESS FROM THE COLLECTION OF TEXTILES AND FASHION ACCESSORIES OF THE VARAŽDIN CITY MUSEUM

The long cooperation between Varaždin's City Museum and the Croatian Conservation Institute has resulted in the preservation and restoration of a variety of historical textiles at the Textiles Department of the Croatian Conservation Institute. The dress carrying the inventory number GMV-KPO 2888 is an example of a female garment from the early 19th century and belongs to the Collection of Textiles and Fashion Accessories of the Varaždin City Museum. Its construction, characterized by a high waist and a slight "A cut" of the lower part, a deep oval neckline, short sleeves and the drape cords for closing the dorsal opening, correspond to empire style in women's clothing. Additional sleeves are worn throughout the day and for the evening they get removed whilst the dress gets completed with gloves, a scarf and other fashion accessories so that the garment achieves commemorative

features of an evening gown. In contrast to the style that fits the empire period, the fabric that the dress is made of comes from the second half of the 18th century. During the research period and conservation and restoration work, more historical interventions were spotted. Together with some conversions, they were executed in order to stabilize and conceal the damage caused by rodent activity. For the purpose of exhibiting the dress as a part of the museum's permanent collection, an exhibition dress stand was made and manually refined to suit the size and shape of the garment.

KEYWORDS: *Varaždin City Museum, the collection of textiles and fashion accessories, dresses, 19th century, empire style, conservation and restoration works*